

A2

Maryse

knihy Evy Švankmajerové a Vratislava Maňáka
případ Céline opět na scéně / zlatý věk hudebních dokumentů
rapová alba Boy Wondera a Jamese Colea
proces s ruským studentským časopisem Doxa
film Roberta Sedláčka Promlčeno

Ve válce s otazníky?

TEREZA STÖCKELOVÁ

Český veřejný prostor se nachází ve stavu války. Nikoli proto, že by na sebe na hlavní scéně otočily dvě nebo více zneprátele- ných stran. Projevem válečného stavu je spí- še to, jak jsme téměř bez výjimky zarovnání do sdíleného zúženého jazyka. V šiku proti vnějšímu nepříteli na mytickém Východě.

Krátkou povídku Petry Hůlové, kterou napsala pro Český rozhlas do série Střepy, uváděli s upozorněním, že se v ní „objevují postavy a názory, které nejsou úplně typic- ké pro současný převažující obraz uprchlí- ků a lidí, kteří jim pomáhají“, a v doprovod- ném rozhovoru se musela autorka zpovídat z toho, proč nelíčí ukrajinské běžence jako bytosti bez ambivalentních životů, poci- tů a vztahů. Evropská asociace sociálních antropologů upravila v březnu na žádost skupiny členů, převážně z východní Evropy, své původní stanovisko k ruské invazi Ukra- jiny, které se sice jednoznačně stavělo na stranu napadené země, ale zároveň připomínalo historii posledních tří dekad v regio- nu a rozšiřování NATO ve střední a východ- ní Evropě. Nově je prý potřeba zaujmout stanovisko „bez jakýchkoli ambivalencí“.

Petr Honzejek velebí v podcastu Byznys a politika Danu Drábovou za to, že se nebo- jí mluvit o Rusácích, a naznačuje, že ji to v jeho očích kvalifikuje na českou prezident- ku. Drábová přitom zdůrazňuje, že „pečli- vě“ rozlišuje Rusa a Rusáka, jako by toto byl vrchol nuancovanosti úsudku. Opakovaně přitom esencionalizuje geopolitickou debatu do singulárů Rusa/Rusáka, ale taky Poláka či Němce. Uvažování v širších a delších his- torických souvislostech bez binarit a esen- cializací není na pořadu dne. Dokonce i Petr Koubský, jindy tak pečlivý v argumentaci, operuje v rozhovoru s Filipem Titlebachem v Deníku N s kontrastem ve fungování ruské ekonomiky založené na extenziv- ním dobývání nových území a západních ekonomik intenzivních, jen „s výjimkou

koloniální expanze a expanze Spojených států“. Dodejme, že také „s výjimkou“ spo- lupráce s nehezkými fosilními režimy na Blízkém východě za cenu levných energií nebo dnešních fantazií o dobývání vesmíru či plánů na těžbu minerálů z hlubokomoř- ského dna (o licence dnes usilují korpora- ce ze všech koutů světa). Tyto expanze do mimolidského světa mohou být přitom stej- ně brutální jako války mezilidské.

Koláž Eva Kofátková

Ambivalence a sebereflexe se v nové situa- ci stávají červem kolaborace s protivníkem a projevem „úpadku Západu“ (paradoxně v očích Putina i bojovníků z „nové Evropy“). Výjimky z tohoto armádního názorového šiku si vyžadují „disclaimer“ a speciální odva- hu. Kromě vypnutí „dezinfá“ se uplatňuje jemné usměrňování diskursu. Za vybočení z šiku hrozí nesrovnatelně menší důsled- ky, než když se někdo vyjádří proti oficiální

propagandě v dnešním Rusku. Nelze se ale ubránit dojmu, že nejen naše emoce, ale i komunikace a myšlení podléhá stále víc logice války, kterou Putin (ne)vyhlásil a na kterou NATO (ne)přistoupilo.

Tak jak se v řádech týdnů a několika krát- kých měsíců dnes v přímém přenosu pře- pisuje energetická infrastruktura kontinen- tu, proměňuje se i infrastruktura veřejného prostoru. Stopy mohou být stejně dlouho- dobé, jako tomu bude v případě nově posta- vených trubek, LNG terminálů a resuscito- vaných uhelných dolů. Po „Rusákoví“ budou pozici hrozby v tomto rozvržení, které si vynucuje konec otázek, širších souvislos- tí a smyslu pro ambivalenci a komplexitu, obsazovat noví (a noví) nepřatelé.

Do očí bijící etnocentrismus černobílého jazyka nám znemožňuje chápat například to, proč se dnes řada zemí, včetně Indie, Brazí- lie či Vietnamu, nestaví jednoznačně na „naši stranu“. Na rozdíl od nás totiž – oprávněné – nevnímají mezinárodní řád před 24. úno- rem jako spravedlivý a jeho dnešní naruše- ní ze strany Putinova režimu jako bezpre- cedentní. Stačí si připomenout, že nejen Rusko, ale ani Spojené státy neuznávají jurisdikci Mezinárodního trestního soudu v Haa- gu a smlouvy o něm nikdy neratifikovaly. Anebo ohromné pole napětí ohledně mezi- národních klimatických závazků a hledání alespoň základní klimatické spravedlnosti. Právě klimatická politika je přitom oblast, kde se musíme dohodnout globálně. Prst na pomyslné spoušti nemají v tomto případě jen jaderné mocnosti. Reformovanou Radu (klimatické) bezpečnosti pro správu planety potřebujeme nejen proto, že tam má dnes agresivní Rusko právo veta.

Být na straně Ukrajiny je nyní zcela namís- tě. Neznamená to ale, že musíme být ve válce bez otazníků. Jinak nám hrozí, že brzy budeme ve válce hlavně s otazníky samotnými.

Autorka je socioložka.

editorial

„Lidi jako my nepíšou,“ dozvěděla se údajně Maryse Condé, když se rodinné známé svěřila, že se chce stát spisovatelkou. Dnes však patří k nejvýraznějším hlasům frankofonní prózy. V českém kontextu bylo prozaické i esejistické dílo oceňované autorky i teoreticky pocházející z antilského Guadeloupu doposud zcela neznámé. Základní kontext její tvorby naznačují eseje Niny Hřidelové a Míly Janišové. Obě se shodují na tom, že tradiční postkoloniální interpretace na dílo Maryse Condé nestačí. Týká se to třeba její schopnosti sebeironie nebo způsobu, jakým se zmocňuje kanonických děl západní literární tradice – „v Karibiku je silná tradice literárního kanibalismu,“ říká k tomu sama spisovatelka. To dokládá i ukázka z jejího románu Já Tituba, černá čarodějnice ze Salemu, který zanedlouho vyjde v českém překladu a v němž o salemských procesech nechá vyprávět černošskou otrokyni. Esejistické dílo Maryse Condé zastupuje text O kulturní identitě, který sleduje různé podoby antilské identity, závislosti nebo možnosti rovnováhy mezi identitou kulturní a politickou. Postkoloniální přístup autorky, již matka od útlého dětství recitovala Victora Huga, ukazuje komplikovanější perspektivu než jen proměnu němých a marginalizovaných v promlouvající a emancipované. „Být kolonizovaným,“ překvapivě přiznává Condé v rozhovoru, „má možná tu výhodu, že si uvědomíte, kolik vám toho patří: vaše tradice, něco, co pochází ze Západu, něco, co je vlastní oblasti, kde žijete – to všechno musíte smísit, pokud chcete najít vlastní výraz. Nevidím v tom žádný boj, vidím jen určitou složitost.“ Blanka Čínátlová

z obsahu

- 5 Pověsti jako živé. Smrt staré Maši Vratislava Maňáka / Erik Gilk
- 9 Dějiny jako tragikomedie. Dramatizovaná svědectví z postsovětské doby / Štěpán Truhlařík
- 10 Zlatý věk hudebního dokumentu. Slavní muzikanti očima slavných režisérů / Martin Šrajser
- 14 Práce má mnoho podob. S Marisou Cortright o pracovních podmínkách v architektuře / Eliška Pomyjová
- 20 Žít znamená překračovat bariéry. S Maryse Condé o mísení tradic a literárním kanibalismu / Rebecca Wolffová
- 27 Když zažijete kolaps civilizace. Dvě válečné knihy Ernsta Jüngera / Jakub Rákosník

PŘÍŠTÍ ČÍSLO A2
VYJDE VE STŘEDU
25. KVĚTNA 2022

Tadeusz Dąbrowski

Mezi odlivem myšlenky a přílivem
snu mám minutu věčnosti na sbírání
metafor.

Ale než se mi podaří shýbnout se pro první
z nich, zalije mě vlna a zmocní se mě zmatek.

O něco později se probouzím, protože slunce
mí strká prsty do očí. Moc si toho nepamatuji.

V pravé kapse mám kamínek, v levé medúzu,
v ústech – písek.

Báseň v překladu Jiřího Červenky
vybrala Michaela Velčková

Lidi jako my nepíšou

Románový jazyk Maryse Condé

Jméno Maryse Condé se v zahraničních médiích skloňuje s epitetami jako královna současné antilské literatury či nejvýraznější spisovatelka frankofonní oblasti. Její rozsáhlé románové a esejistické dílo přitom v první řadě zpochybňuje smysl vytváření jazykových a geografických literárních škatulek.

NINA HŘÍDELOVÁ

Spisovatelka a literární vědkyně Maryse Condé se narodila v roce 1937 na Guadeloupu v rodině, která sice pocházela z velice skromných poměrů, ale již se jako jedné z prvních mezi rodinami s africkými kořeny, přivezenými na ostrovy v rámci obchodu s otroky, podařilo stát takzvanými selfmademany. Když byla Condé, nejmladší dítě mezi početnými sourozenci, ještě školačka, rodina už patřila k neformální místní honoraci. S tím bylo spojeno vzhlížení obou rodičů nejen k americké černošské komunitě coby domněle emancipovanému společenství, ale zejména a hlavně vášnivý obdiv celé rodiny ke koloniální Francii, jejíž instituce a jazyk jako by ztělesňovaly záruku životního úspěchu. Jak sama Condé píše v esejí *Liaison dangereuse* (Nebezpečná známost, 2007), vztah jejího otce k francouzštině hraničil s fetišismem; matka zase dětem od kolébky recitovala Victora Huga, kterého Condé ještě v dospělosti nemohla vystát. Od dětství jí byla vštěpována láska k francouzskému jazyku, jenž institucionalizovaně potlačoval její antilskou identitu. Dlouho bojovala s vnitřními rozpory – v esejí *Order, Disorder, Freedom, and the West Indian Writer* (Řád, narušení, svoboda a západoindický spisovatel, 2000) vzpomíná, že pro ni bylo nepředstavitelné doma být jen promluvit kreolštinou, protože ji její matka považovala za jazyk sloužících.

Desítky let trvající boj mezi kreolštinou a francouzštinou nebyl jen sporem mezi kolonizátory a kolonizovanými; tento hlavní rámec zastíňoval celou řadu rozporů uvnitř guadeloupské společnosti. Bývalá Britská Západní Indie byla mozaikou původních i nepůvodních vlivů a ve společnosti se postupně vytvářela hierarchie, jež sice měla původ v koloniální zkušenosti, ale již od ní byla odtržená. K dobrému tónu patřilo ve středostavovských rodinách posílat děti na studia do Francie, přičemž v úvahu přicházely samozřejmě jen „vhodné“, na zisk zaměřené obory. Když se Condé coby školačka svěřila rodinné známé, že se chce stát spisovatelkou, ta jí odpověděla: „Lidi jako my nepíšou.“

Překonávání ostrova

Ve třicátých letech se mladá generace karibských autorů začala radikálně vymezovat proti generaci rodičů a vypukl pravý „třídní boj“ proti buržoazii poplatné francouzskému životnímu stylu – vyčítali karibským společností, že zanedbávají vlastní identitu. Inspiraci našli v Sovětském svazu a sociálním realismu, který byl dostatečně vzdálen proklínanému a urážlivému „západnímu“ lyrismu a exotismu. Literatura měla být napříště faktická, angažovaná, měla v podstatě splynout s politikou, což se později také částečně realizovalo, když se první členové hnutí négritude a créolité postavili do čela dekolonizovaných státních útvarů.

Maryse Condé toto prostředí ovlivnilo – i když se od něj její cesta odchýlila, autorská angažovanost v ní zakořenila. Během studií na pařížské Sorbonně konfrontovala svou výchovu s celou řadou francouzských i afrických vzorů a pokusila se reflektovat hluboce zvnitřněnou představu o kreolství coby „nižší“ kultuře. Tato představa na Guadeloupu živila a udržovala přísný kastovní systém, v němž byly kasty bílých, černých, indiánských a mulatských obyvatel vzájemně naprosto neprostupné – tuto hierarchii Condé později popíše v románu *Traversée de la mangrove* (Přes mangrovnickový les, 1990).

I v dalších svých prózách Condé usiluje o překonání představy ostrých kulturních a jazykových hranic a definuje vlastní identitu jako fluidní. „Překonávání ostrova“ se odráží v jejím celoživotním fyzickém i literárním nomádství: od prvotiny *Héremakhonon* (1976)

přes historickou ságu o rozpadu afrického království Segu (dvoudílný román *Ségou*, 1984 a 1985) k románu *Já Tituba, černá čarodějnice ze Salemu* (Moi, Tituba, sorcière... Noire de Salem, 1986), napsanému v USA [viz ukázkou z připravovaného českého vydání na s. 22–23], se její tvorba vyznačuje postmoderní pluralitou, zuřivou živelností a zejména schopností ironie a sebeironie. „Píši v jazyce Maryse Condé,“ říká o své obtížně popsitelné formě sama autorka.

Šibalka Tituba

Román *Já Tituba, černá čarodějnice ze Salemu* je autorčinou nejúspěšnější prací. Rozšířil povědomí o tvorbě Maryse Condé zejména ve Spojených státech a umožnil jí vybudovat si na americké půdě významnou akademickou kariéru. Je to právě erudice, která je při bližším čtení dalším poznávacím znamením autorčiných próz. Zatímco kreolské hnutí se snažilo postavit rovnítko mezi literaturou a politikou, Condé též ze studia literatury i pozdějšího profesorského působení na Kolumbijské univerzitě – její linie je intelektuální. Připomíná, že „teorie vždy předchází praxi“, a pracuje s tezemi o literatuře, jaká by měla být, a tedy nutně i s obrazem společnosti, jaká by měla být. Vlastní teze ale bere s nadsázkou.

v nichž se hrdinka ocitá, podané blasfemicky, reversně oproti západnímu kánonu.

Stereotypy exotismu

Maryse Condé ve výše citovaném esejí z roku 2000 píše, že ji dlouho popouzelo, jakým způsobem hnutí créolité a négritude přehlížela ženy. Ženské postavy byly v dílech z okruhu obou hnutí pasivní, bez nároku na vlastní emocionalitu nebo sexualitu, nikdy se nenacházely ve středu příběhu a nechaly se vláčet muži. Ironicky vytváří svou Titubu jako protiklad, takřka jako klišé vášnivé, živočišné „divošky“, ovládané vlastní sexualitou, a obklopuje ji dalšími stereotypy „exotismu“: ohnivými kreolci, jejichž identita se omezuje na jejich pohlaví, nebo matriarchálními postavami rozmlouvajícími s duchy, jejichž proroctví hrdinka setrvale ignoruje. Ironicky nechává Titubu setkat se v salemském vězení s Hester Prynne, postavou ze *Šarlatového písma* (1850, česky 1904) Nathaniela Hawthornea, a obšírně s ní diskutovat o přenositelnosti západního feminismu do prostředí bývalých kolonií.

Cesta do studené Nové Anglie a zpět na rodný Barbados je pro hrdinku cestou do zázvěti, z níž se vrací poškozená, ale živá: stává se z ní figura mezi dvěma světy, historická i literární, „exotická“ i „západní“, in-

Tituba na ilustraci Alfreda Frederickse v knize W. C. Bryanta *A Popular History of the United States* (1878)

Příkladem může být právě román *Já Tituba*, ve kterém Condé mísí historickou látku s fabulací. Ve Spojených státech připadla na záznamy ze salemských procesů s čarodějnicemi, v nichž se dochovala svědectví o Titubě, černé otrokyni, která byla první obviněnou. Procesy přežila ve vězení – z jakého důvodu nebyla popravena, není známo a tajemstvím zůstává i její další osud. Autorka ve svém románu věnuje Titubě hlas, dětství, dospívání i život po procesech a vypráví o inkvizici z pohledu černé otrokyně. Buduje vyprávění jako pastiš hrdinského románu se silnou ženskou postavou: Tituba je šibalka pikareskního románu, která neochvějně putuje útrapami, je parodickým převrácením voltairovské postavy Candida, prostáčka vláčeného osudem od jedné katastrofy ke druhé, přičemž stejně jako u Voltaira jsou extrémní situace,

ciovaná v poznání, že zabije-li otrok kolonizátora v sobě, aby se osvobodil, v tomto „nejlepším ze všech možných světů“ zůstává přesto otrokem.

Román láká čtenáře do interpretačních pastí, nutí ho uvědomit si naučené postkoloniální interpretace – poukazuje na problematičnost čtení, které bere příliš vážně vlastní úzce vymezené koncepty. V gestu tvůrčí svobody autorka navrhuje čtenáři zkoumat, jak román chce být čten, a zkoumat v něm i sebe jako čtenáře. Maryse Condé, ověřená početnými cenami včetně Literární ceny Nové akademie (alternativní Nobelovy ceny za rok 2018), nabízí ve svém díle právě toto: projekční plochu, na které můžeme v dialogu s ní zkoumat vlastní identitu a snad i dojít k takovému pohledu na sebe samy, v jakém není nutné žádné redukovat.

Autorka je komparatistka.

O kulturní identitě

Ústřední otázka následujícího eseje z roku 1979 zní, zda a jak lze v případě obyvatelstva frankofonních Antil mluvit o kulturní identitě. Problém podle autorky netkví ani tak v zadušení původní kultury kulturou importovanou, jako spíš v tom, že je těžké z nesterjnorodých prvků budovat harmonické formy, natož v atmosféře agrese.

MARYSE CONDÉ

Není to tak dávno, co se začalo hojně hovořit o kulturní identitě. Tímto výrazem se označuje povědomí o jedinečné a jasně definované osobitosti, jež se projevuje na všech úrovních kolektivního výrazu země či národa a díky němuž se tato země či národ může vymezovat vůči jiným zemím či národům. Ovšem na toto povědomí se od počátku pohlíželo s jistotou nedůvěrou, velice záhy totiž zjistíme, že vychází z pocitu ohrožení. A vskutku o něm neslyšíme od silných zemí či národů, nýbrž od těch, jež se obávají buď oslabení, nebo přímo ztráty své politické a ekonomické moci. Za příklad můžeme vzít Francii, konfrontovanou se vpádem severoamerických modelů, nebo africké země čelící Evropě. Poznamenajme na okraj, že toto nebezpečí se nevyhýbá nikomu a že pocit ohrožení může být oboustranný.

Strach a pocit ohrožení mohou stát za vznikem silně problematických mýtů. Černé národy si už však mýtů vytrpěly dost. Mýtů stvořených Evropou. Mýtů stvořených samotnými černochy. V tomto směru můžeme sledovat smutné důsledky *négritude* přenesené na vládní úroveň, povýšené na systém vládnutí. A tak tedy první otázka, kterou si klademe, zní: Kdo hovoří o kulturní identitě?

Kulturní identita a exil

Obyvatelstvo frankofonních Antil můžeme zcela jistě rozdělit do dvou skupin. Jednu tvoří ti, kteří dál žijí, lépe či hůře, na svých ostrovech, druhou ti, kteří z nich odcházejí – dnes jich ve Francii můžeme napočítat na tři sta tisíc. Nejprve se zaměříme na druhou skupinu. Na první pohled zjistíme, že má složitější strukturu – někteří si totiž odchod z vlasti zvolili sami, ale jiní k němu byli donuceni. V prvním případě se integrace do francouzského živlu jeví jako bezproblémová, často se můžeme setkat s Guadeloupany či Martiničany usazenými ve Francii dvacet i čtyřicet let, aniž by dávali najevo jakoukoli nespokojenost. Ve druhém případě ale všechno funguje jinak. Je zřejmé, že studenta či učitele – a to dokonce i ty, kteří byli do Francie přeloženi proti své vůli – a dělníka z továrny či zaměstnance pařížského dopravního podniku dělí jistý odstup. Musí-li však všichni trvale žít stejně daleko od rodné země, začne je spojuvat stesk po ní, čímž dochází k oslabování a mizení společenských bariér. Je nepopíratelnou skutečností, že exil lidi uměle spojuje. U emigrantů, kteří si tento úděl sami nezvolili, se většinou vyvíjí skutečné niterné zatvrzení. Snaží se odlišit od hegemonní populace.

Zejména v posledních letech můžeme v komunitě antilské emigrace sledovat snahy o čím dál užší sdružování. Vznikají časopisy, které se odvolávají na „jednotu“ a přinášejí informace o životě této komunity. Vycházejí i různé publikace a kalendáře, v nichž jsou pro každý měsíc vyznačena důležitá data z antilské historie. Organizují se cesty pro děti emigrantů na Guadeloupe a Martinik, nejedná se však o turistické zájezdy, ale o cesty mající za cíl probudit v dětech zájem o problematiku spojenou s rodnou zemí jejich rodičů. Pokud se zaměříme podrobněji na obsah výše zmíněných časopisů a publikací, ale i na povahu údajů zmiňovaných v kalendářích, snadno zjistíme, že se nezabývají záležitostmi výhradně kulturního rázu. Jedná se o široké rozpětí informací, vedoucí od snah o odmítnutí oficiálně šířeného obrazu těchto zemí, to znamená obrazu předkládaného Francií, jenž má podpořit ničím nepodloženou „departementalizaci“, až k požadavkům zásadního významu, například povýšení antilské kreolštiny na regulérní jazyk, či k informacím týkajícím se národů bojujících v Africe. Tento poslední bod svědčí o tom, že komunita žijící v emigraci ustupuje od principu ostrovanství a touží se včlenit do širšího kontextu. To znamená, že sjednocování a různé aktivity nemíří k přípravě emigrantů na asimilaci do společensko-kulturní reality Francie, nýbrž k jejímu odmítnutí. Tento poslední bod je potřeba zdůraznit. Komunita antilských emigrantů si v sobě do jisté míry odjakživa nesla povědomí o své „odlišnosti“. Tak například antilští zpěváci a zpěvačky si ve čtyřicátých a padesátých letech dvacátého století ve Francii vydobyli určitý věhlas s antilským tancem *biguines* a jakýmsi folklorem. Dnes se jim však vyčítá, že se zařadili do proudu, jemuž se hanlivě říká kultura *doudou*. Tento pejorativní výraz označuje zejména literaturu a hudbu produkovanou ve Francii, jež s pomocí klišé ztvárňuje život ve francouzských koloniích způsobem, který vyhovuje zažitému pohledu Francouzů na kolonizované národy a jejich kultury. To znamená, že předváděli rysy antilské osobitosti upřednostňované kolonizátory. Kolonizátor chtěl v Antilských ostrovech vidět především laciné dodavatele úsměvů a sluníčka. A naši zpěváci a zpěvačky jim k tomu ochotně posloužili. Přesně takový postup dnes komunita emigrantů odmítá.

„Každý výkřik, každý čin vzpoury je krokem vstříc kulturnímu přetavení, k němuž musíme dojít a od něž už je jen krůček k vybudování nových Antil. Tyto činy mohou nabýt hlubokého a konstruktivního významu pouze

v případě, že budou promýšleny a organizovány kolektivně.“ Tolik úryvek z časopisu antilského svazu Jingha (červenec/srpen 1976).

Tak praví široce rozšířený časopis, jenž si už v povědomí čtenářů vydobyl pevné místo. Z výše řečeného vyplývá, že tyto nové svazy připravují emigranty, ať už explicitně či nikoli, na život na Antilách, jejichž status by se ovšem změnil. Na život na ostrovech, jejichž obyvatelé by měli ve své moci média, vzdělání, a dokonce i hospodářství. To, co se snažíme prokázat, je jednoduché. Kulturní identita znamená vysoce proměnlivé a neurčité povědomí, jež může nabýt smyslu teprve tehdy, bude-li za ním stát přesně vymezené politické směřování. V dnešní době se kulturní identita komunity antilské emigrace podřizuje myšlence nového Národa, to znamená politickému boji. Kulturní identita tvoří pouze jednu ze složek bojovného uvědomění národa.

Kulturní identita a třídní boj

Bylo řečeno, že exil v nevšimavé, ne-li přímo nepřátelské „metropoli“ (tou je myšleno území kolonizujícího státu, v tomto případě evropské území Francie) lidi uvnitř antilské komunity sblíží a zjemňuje mezi nimi třídní rozdíly.

Platí totéž pro Antilany, kteří zůstávají ve své rodné zemi?

Na Guadeloupu a Martiniku nenalezneme – s výjimkou malého počtu velkých vlastníků půdy a továrníků – skutečnou velkoburžoazii, na rozdíl od maloburžoazie, která zuřivě lpí na svých výsadách, a proto usiluje o zachování politického statu quo. Tato maloburžoazie pravidelně jezdí do Francie na dovolenou nebo na léčení a je relativně dobře informovaná o tamním dění. Také si stěžuje na chudý kulturní život na Antilách. Snaží se jej tedy oživit, podporuje nebo sama vyvíjí různé typy aktivit. Martinik má díky popudu Aimého Césaire od roku 1972 divadelní festival, který do velké míry funguje rozporuplně. Privádí totiž do země mnoho hereckých společností ze zahraničí, a byť jsou militantní, festival přispívá hlavně k prezentaci kultury, kterou nevytvářejí Antilané. Nemluvě o velkopanské povaze, již některá představení rychle nabývají. Guadeloupe se zase může, po vzoru Toulouse, pyšnit velkolepými Květinovými hrami, v rámci nichž se každoročně udílí ceny dílům vytvořeným ve francouzštině i kreolštině. Oceněná díla pak vycházejí v místním tisku a čtou se v rozhlase. Guadeloupská maloburžoazie se rovněž zasazuje o uchování některých mizejících zvyků, například

**BAO
BAB**
→ baobab-books.net

připravujeme

Timothée de Fombelle:
Alma — Vítr se zvedá
František Tichý: **txt.**
Rok Rekruta 244
Dora Kaprálová:
Pan Nikdo a bílá tma

obr. Eva Volfová:
Nítka a knoflík
Šinsuke Jošitake:
Možná to je jablko
Bjørn Rune Lie:
Vlčkův hvízd

Víc než dodavatelé úsměvů a sluníčka

Guadeloupští otroci. Litografie uveřejněná roku 1835 v Revue des colonies

znovu oživila svátek svatého Vavřince, v rámci nějž se pořádají pochody kuchařek a spolu s nimi i nejrůznější přehlídky v místních krojích. Maloburžoazie také stojí za šířením pojednání o kulinářském umění. To vše vede k přesvědčení, že stejně jako *doudouisté*, kteří prosluli ve Francii, maloburžoazie na Antilách upřednostňuje a zdůrazňuje jen vybrané rysy tamního života, čímž způsobuje ještě něco mnohem vážnějšího: oslabuje některé významné požadavky. Například snaha přiznat kreolštině status jazyka, vnímaná komunitou antilské emigrace jako zcela zásadní, se v rukou antilské maloburžoazie stává hrou a rozptýlením při literárních soutěžích.

„I ten nejnešikovnější Antilan dokáže se zavřenými ústy, bez vyslovení jediné slabiky vyjádřit celou škálu lidských pocitů, odpovědět na ten nejvěcnější dotaz. Říká se o něm, že když jde, tak tančí, a když mluví, tak zpívá.“ Tak se vyjádřila Marie-Magdeleine Carbet ve víře, že hájí kreolštinu. Tu na kolokviu konaném v roce 1973 na Université de Villetaneu se jedním dechem hodnotila jako „dětinskou i důmyslnou, surovou i poetickou, stručnou i upovídanou, neartikulovanou i rytmitizovanou...“. Tím se dostáváme k problému antilské diglosie, to znamená skutečnosti, že kreolština se dál spojuje s určitým stylem, poznamenaná zvláštními konotacemi, a to dokonce i v myslích některých Antilanů, kteří mají za to, že ji zhodnocují. V důsledku těchto postřehů si znovu uvědomujeme, že pojem kulturní identity je tvárný, poddajný a odpovídá tomu, kdo ho používá.

Proti maloburžoazii, jež hodlá po svém podněcovat kulturní život, stojí lid. Ten žije, myslí a hovoří spontánně kreolsky a účastní se různých kulturních událostí, o nichž je jen málokdy zpraven, a naopak je od účasti na nich odrazován. Tak se například lidový zpěvák, rozčilený soustavným zneužíváním *biguine* jako hudebního podkladu pro písně *doudou*, rozhodl hlasitě šířit autentičtější hudební formy a kladl přitom důraz na to, co s sebou odjakživa nesly – na politické požadavky lidu. Tyto písně v žánru *gwo-ka* (rytmická hudba hraná kapelami složenými z bubnů – *gwo-ka*

znamená „velký buben“ –, která pochází ještě z dob otrokářství) státní moc velice brzy zakázala.

Na Antilách se tedy odehrává konflikt dvou typů kultury, potažmo i dvou typů kulturní identity: jedna je vyprázdněná, převzatá; druhá obtížená výhrůzkami.

Jakými výhrůzkami? Politickými. Neboť propagace a legalizace lidové kultury jde proti asimilaci a jejím zákonům. Kulturním představením, jež maloburžoazie považuje za zásadní, se ponechává absolutní volnost právě proto, že ve skutečnosti nepředstavují žádné nebezpečí pro státní moc. Ta navíc v rámci fikce o asimilaci odjakživa podporovala a udržovala povědomí o jakési antilské odlišnosti. Za čím jiným by koneckonců na tyto ostrovy jezdili turisté?

Kulturní identita a závislost

Tyto postřehy nás vedou k zásadní otázce: můžeme hovořit o právoplatné kulturní identitě i v případech závislosti národů, tedy v případě Guadeloupu a Martiniku?

Možná je potřeba si předem v krátkosti připomenout něco z minulosti těchto dvou frankofonních ostrovů. Kvůli stísněným rozměrům se tu nevyvinul fenomén *marronství* jako na větších ostrovech, například na Jamajce, kde již od osmnáctého století existovala síla schopná reálně vzdorovat koloniální moci. Stejně tak nízký počet a různorodé složení zotročeného obyvatelstva neumožnilo uchování původních afrických náboženských praktik, na rozdíl od kultů vúdú či santería, které se dodnes praktikují na Haiti, respektive na Kubě. Přežil tu jen soubor praktik shrnutých pod názvem *quimbois*. Po zrušení otrokářství tuto ztrátu osobitosti dokonalo zaváděné francouzské školství, jež se v tomto směru může pochlubit skutečně pozoruhodnými výsledky. Pro ilustraci uvedu ještě jeden citát z časopisu vycházejícího v prostředí emigrace, který poukazuje na zhoubný vliv francouzského školství na Antilách. „Co nás učili (nutili) obdivovat v kolonizátorově škole, nefalšované plynové komoře pro naši historii a kulturu? Osobnosti, jež s námi neměly nic

společného (...) a jež nás postupně přivedly k tomu, abychom opovrhovali sebou samými“ (Jingha, červenec/srpen 1976).

A konečně, jako by toho všeho nebylo dost, místní masmédia chrlí den co den obrázky, které zpravují o tom, co se děje všude jinde, jen ne o situaci na ostrovech. Když bezprostředně hrozil výbuch sopky La Soufrière a bylo evakuováno na sedmdesát tisíc osob, guadeloupská televize dál neúnavně dokořila vysílala sitcomy a americké filmy. Jediný odvysílaný pořad vztahující se k této situaci byl určený k uklidnění turistů – měl ukázat, že evakuovaní neztrácejí dobrou náladu.

Bylo by nudné vyjmenovávat různé aspekty závislosti, s nimiž se obyvatelé Antil setkávají. Závislost hospodářská – vždyť i zemědělské kultury v antilském prostoru sem zavlekl kolonizátor a pěstují se na úkor původních potravinářských plodin, přitom domorodec je ke svému blahu vůbec nepotřebuje. A nakonec – nebo spíše na prvním místě – závislost politická.

Možná, že nebylo dostatečně zdůrazněno, že tyto různé aspekty mají každý svou charakteristickou povahu a ráz. Problém nespočívá v dovozu cizí kultury ani v jejím vnucení do místní reality, čímž došlo ke zničení původní kultury, jak se stalo ve většině kolonizovaných zemí. Problém tkví v znesnadněném budování harmonických forem z nesteroidních prvků, navíc v ovzduší agrese. Podobu, kterou na sebe antilská osobitost dosud mohla brát, je výrazně poplatná této situaci a zůstává rozsáhlým polem k objevování pro příští generace Antilanů.

Zkrátka řečeno, kulturní identita Antilanů se v minulosti projevovala v mnoha podobách. Popsat ji a zhodnotit bude možné teprve poté, co zmizí různé aspekty závislosti. A bez obalu řečeno, veškeré právoplatné rozpravy o této identitě mohou přijít na řadu teprve poté, co tyto ostrovy nabudou svobody.

Z francouzského originálu **Propos sur l'identité culturelle**, publikovaného ve sborníku *Négritude: traditions et développement*, Brusel 1979, přeložil **Tomáš Havel**.

SLEPÁ V KOPŘIVÁCH

Pokud mám mluvit o válce

ALENA MACHONINOVÁ

„Pokud mám mluvit o válce, pak přímo,“ pronesla Ira v těsné kuchyni přízemního bytu na moskevské periferii. U stolu jsme se tam toho večera, osmatřicátého večera války, mačkali čtyři – a dvě kočky k tomu. Strídaly se mi na klíně. Větší zrzavá, menší černobílá. Na svetru mi po nich zůstaly jemné chlupy a oka nití vytahovaných jejich dráčky. S notnou dávkou nostalgie jsem při pohledu na ně vzpomínala na jinou, petrohradskou kuchyni, kterou kdysi obývala podobná kočičí sestava. A s kočkami se mi vybavila i jejich majitelka, která vždycky působila dojmem vetché stařenky, i když jí v době našeho seznámení bylo něco málo přes šedesát. Narodila se v prvním roce války – té, která se ještě donedávna pod tím slovem samo sebou rozuměla, kterou si současný ruský režim bezostyšně přivlastnil a z níž učinil svůj zakladatelský mýtus. Vítězství v této válce mu už dávno slouží k ospravedlnění čehokoli – počínaje represemi třicátých let a konče těmi současnými. A tak i oficiální billboardy k letošnímu 9. květnu – rozkvetlá jablonoň větve převázaná oranžovo-černou svatojiřskou stužkou a nápis „Jaro. Den vítězství je blízko“ – záměrně pletou minulost se současností. Sugerují kolemjdoucím, že válka, jež skončila před 77 lety, je totožná s tou dnešní, přestože ta se za válku označovat nesmí.

„Pokud mám mluvit o válce, pak přímo, ne v náznamech. A už vůbec ji nechci roubovat na jiná témata, na to, co bylo,“ pokračovala Ira a na mysl měla svůj dávný projekt o stalinském režimu, který má zahraničním studentům objasňovat fungování totalitních systémů obecně – jenže teď se zase omezí na Rusko, na to současné.

I já se přistihuji, že dneskem – válkou – začínám vykládat všechno kolem sebe. I lřiny kočky v duchu strkám do přepravek – pod dojmem spousty fotografií, na kterých lidé s domácími mazlíčky prchají ohroženými sutinami nebo se s nimi schovávají v bombových krytech. A šedesátý sedmý den proto nečtu. Jen zpravodajství, žádné knihy. Čas vyplňuji mechanickou činností – dlouho odsouvaným překladem posledního, sedm let starého románu *Ljudmily Ulické* o životě čtyř generací jedné rusko-ukrajinsko-židovské rodiny – její vlastní rodiny. Román je částečně autobiografický, částečně dokumentární – obsahuje i autentické dopisy autorčina několikrát nespravedlivě odsouzeného dědečka a materiály jeho vyšetřovacího spisu. Odehrává se mezi lety 1905 a 2011, na území od Kyjeva po Sibiř. Politické události, jak to má Ulická ráda, jen zlehka prosvítají za všedními životy jejích nehrdinských hrdinů a ti, aniž by si to tak docela uvědomovali, jsou v jejich vleku. Pogromy, revoluce, občanská válka, velký teror, Velká vlastenecká válka, antisemitská kampaň, válka v Afghánistánu, Čečensku, Gruzii... Všechny je teď překryla ta momentální, na Ukrajině. Román *Ljudmily Ulické* z ní paradoxně profituje, válka mu dodává na aktuálnosti. Že jeho český překlad bude čten v jejím světle, nepochybuji – ruská literatura se dávno politizuje a knihy se hodnotí podle názorů jejich autorů. Názor na válku Ulická vyslovila hned v prvních dnech – přímo. A shrnula ho do tří slov: „Bolest, strach a stud.“ Zatímco teď se v Rusku o válce veřejně mluví nanejvýš v náznamech. A tak každý den počítám protestní zelené stužky na větvích, plotech, sloupech, okapech. Dneska jich bylo jedenáct.

Pokračovat ve větách mrtvých

Postkoloniální přepisy Maryse Condé

Za jeden z klíčových rysů dekolonizační literatury bývá považována snaha zprostředkovat hlas podřízených a marginalizovaných. Maryse Condé, stejně jako někteří maghrebští autoři, však ukazují další možnost – zmocnit se kanonických děl západní literatury a subverzivně převrátit tradiční historická a kulturní vyprávění.

MÍLA JANIŠOVÁ

„Nebyly to ani tak jejich řeči, co mě vyvedlo z míry a pobouřilo, ale jejich chování. Jako bych vůbec nestála ve dveřích. Mluvíly o mně a zároveň mě ignorovaly. Podle nich jsem nepatřila mezi lidi. Byla jsem jakási nebytost. Neviditelná. Neviditelnější než neviditelní, protože těch se aspoň všichni bojí díky moci, kterou vládnou. Tituba, ta už existovala jen tolik, kolik ty ženy připustily.“ Koloniální systém založil svou převahu na jasně stanovené hranici mezi kulturně nadřazenými a podřazenými, mezi *já* a *ten druhý*. Veškerou intelektuální produkci včetně literatury využíval jako nástroj k potvrzení a upevnění své nadvlády, *druhého* symbolicky vymazal z vyprávění, a tedy i ze světa.

Mlčíci druhý

Indická literární kritička Gayatri Chakravorty Spivak ve svém esejí *Can the Subaltern Speak?* (Mohou podřízení mluvit?, 1988) považuje právě snahu definovat koloniální subjekt jako *druhého* a znemožnit mu tím jakýkoli otisk v oficiálním diskursu za nejvýraznější příklad epistemologického násilí. *Druhý* není v západním vyprávění přítomen vůbec nebo jen jako mlčící objekt. Na základě svých pozorování především indických žen a hinduistického rituálu obětování vdovy formulovala převratnou myšlenku, že když podřízení nemohou mluvit sami, je třeba jejich hlas zprostředkovat a promlouvat za ně, jejich jménem, a překonat tak ticho, do něhož je uvěznil majoritní koloniální, imperialistický nebo patriarchální diskurs.

Protože historii i osudy podmaněných, kolonizovaných, marginalizovaných psali ti, kdo ovládali prostor, nepatří tito „slabí“ podle Pavla Barši nikdy zcela tam, kde žijí, jsou v jistém ohledu permanentními cizinci. Nepředstavují jiný kulturní prostor, ale jiné obývání téhož prostoru, žijí v pravidlech vnucených silnějšími. Východisko a možnost, jak se chopit slova a znovu zabydlet svá místa, poskytuje koncept tzv. postkoloniálního přepisu (postcolonial rewriting) – autoři pocházející ze zemí s koloniální minulostí se zmocňují kanonických západních děl, subverzivně je převrací, a přináší tak zcela jiný pohled jak na historii a kulturu dosud vyprávěnou jen z pozice mocných, tak na prožívání slabých.

Nosím masku, ženo má!

Tvorba Maryse Condé představuje jeden z takových pokusů o etablování vlastní jedinečnosti a narušení hegemonického vyprávění. Tato antilská spisovatelka se však v žádném případě se zástupným hlasem nehodlá smířit. Tituba, hrdinka a vypravěčka jejího románu *Já Tituba, černá čarodějnice ze Salemu* (Moi, Tituba, sorcière... Noire de Salem, 1986); [viz ukázkou na s. 22–23] od prvních okamžiků uplatňuje svrchované právo zasahovat hlasem i skutky do vlastního života i do okolního dění. „Slovo otroka, dokonce ani svobodného černocha, před soudem nemělo žádnou váhu. I kdybychom do ochraptění křičeli, že jsem vůbec nevěděla, kdo je to Satan, nikdo by nás neposlouchal. A tak jsem se rozhodla jednat na svou obranu. Už dál neotálet,“ pronáší odhodlaně. Právě posun vyprávěcí perspektivy od bílého vyprávěče k autentickému vyprávění z pohledu toho druhého lze považovat za klíčový rys postkoloniálního přepisu. Neosobní, oficiální záznamy z procesů s čarodějnicemi za Salemu z konce 17. století nahrazuje vyprávění samotné Tituby, její pohled na události. Čarodějnictví a procesy s těmi, kdo jsou z něho obviněny (na rozdíl od historické skutečnosti se v románu jedná výhradně o ženy), se prolínají celým románem od prvních okamžiků, kdy je Tituba konfrontována s bílým panstvem na rodném ostrově Barbados. I u otroků a původních obyvatel ostrova vyvolávají Titubiny magické schopnosti respekt a obavy, ctí však tradici a na rozdíl od bílých by nikdy nedali najevo ostentativní opovržení ani nepřikročili k násilí. Oproti tomu soudy vedené

podle nároků evropské inkvizice a procházející jako leitmotiv celým dílem odkazují coby metafora ke vztahu bílých a černých obyvatel kolonií – kdo má moc, určuje také pravidla pro společné soužití, trestá a odsuzuje k smrti.

Tituba ví o vztazích s bílými pány své, konflikty s nimi má vepsány v samotném genomu svého života, narodila se totiž jako plod znásilnění, jako důsledek opovržení. „Moji matku znásilnil běloch. Oběsili ji kvůli bělochovi. Viděla jsem, jak mu vystřelil jazyk z úst, a s ním i jeho nafialovělý, zduřelý úd. Můj adoptivní otec se zabil kvůli bělochovi.“ A přece neodolá a opustí svou samotu uprostřed pralesa, aby žila s bělochy – pro lásku, nebo přesněji touhu po muži jménem Indián John. Ač sám otrok, reprezentuje jiný, vlastně výrazně častější postoj podmaněných – jediným motorem jeho jednání je totiž snaha přežít. Na rozdíl od Tituby nežije v naivních představách o rovnosti lidí, ví, jak se k bílým chovat, kdy se ponížít. „Nosím masku, ženo má, namalovanou barvami, které vyžadují,“ přiznává Titubě. Bez úcty k sobě i k tradicím nakonec obviněnou Titubu zradí a přizpůsobí se životu s bílými. V posledku se tak stává dvojnásobným otrokem a nevyvolává nic jiného než opovržení.

Maryse Condé skrze vyprávění otrokyně obviněné z čarodějnictví zaplňuje prázdné místo v jednostranném diskursu a vzdává hold všem, kdo zůstali i v nesvobodě a otroctví sami sebou a nenechali se zlomit ničím tak ubohým, jako je chtič. Koncept postkoloniálního přepisu pak ještě prohlubuje v románu *La Migration des coeurs* (Migrace srdcí, 1995), jenž je adaptací kanonického díla anglické viktoriánské literatury, románu *Na Větrné hůrce* (1847, česky 1927) Emily Brontëové.

Bezejmenní v pohledu bělocha

Podobně jako Tituba je koncipován Hárún, vypravěč románu *Mersault, přešetření* (2013, česky 2015) alžírského spisovatele a novináře Kamela Daouda. Hárún podává světoznámý příběh Camusova románu *Cizinec* (1942, česky 1947) z jiného úhlu pohledu, hlasem marginalizovaných. Zestálý bratr zavražděného Araba, kterému se slavný spisovatel ani nenařadil dát jméno, bobtná potlačovaným vztekem: „Od počátku bylo všechno jasné: on sám měl mužské jméno, můj bratr jméno jakési okolnosti. Mohl by mu říkat ‚Dvě hodiny‘, jako jiný nazval svého otroka ‚Pátkem‘.“

Vysedává v baru a za pomoci značného množství červeného vína svým monologem zaplňuje mezeru v příběhu. Mluví o všem, co se od toho prokletého dne dělo, svěruje se posluchači i s vraždou – vraždou francouzského vojáka, stejně zbytečnou a nesmyslnou jako vražda jeho bratra Músy. Ponoukán svou matkou,

která je na rozdíl od té Mersaultovy stále až příliš živá, stiskne spoušť a dvakrát vystřelí. Nakonec není ani obviněn, i když mu vyšetřovatelé vyčítají, že měl zabít o pár hodin dřív, před vyhlášením nezávislosti. Mohli by ho pak dokonce považovat za bojovníka za svobodu.

Daoud ve své verzi příběhu věnuje značnou pozornost pohledu. „Arab, abys věděl, já jsem se jako Arab nikdy necítil. Podobně jako když je někdo černoch, existuje to jenom z pohledu bělocha. V naší čtvrti, v našem světě jsme byli muslimové, měli jsme jméno, tvář a své zvyky.“ Právě pohled bělocha v koloniálním a postkoloniálním kontextu vytváří obraz podmaněného coby inferiorní bytosti. Zatímco podle teorie Alberta Memmiho kolonizovaný tento falešný obraz sebe samého od kolonizátora přebírá a přijme ho dříve či později za vlastní, Hárún se mu vzpírá.

Vyprávění ze záhrobí

Obě díla vedle změny perspektivy spojuje důraz na samotné vyprávění. V jádru antilské i maghrebtské tradice stojí oralita spojená s rituály. Copak lze přežít realitu bez příběhů, jako by se ptali oba protagonisté. Tituba na rozdíl od psaných výpovědí svědků v procesech vypráví stejně jako její předci, navíc ze záhrobí. Její vyprávění obnovuje zaniklý svět a s ním i bolest. „Musím svůj příběh dovyprávět? (...) Navíc když ho vyprávím, prožívám znovu a znovu, jedno po druhém, všechna utrpení. Musím trpět dvakrát?“ ptá se v závěru románu. Mýty slychané v dětství tvoří základ identity otroků. Hárún se dokonce naučil francouzsky, aby mohl mluvit místo mrtvého a pokračovat v jeho větách. Nemá ambici napodobovat slavný příběh slavného vraha, chce ale „dělat to, co se v téhle zemi dělalo, když získala nezávislost: odebírat jeden po druhém kameny ze starých koloniálních domů a stavět z nich svůj vlastní příbytek, svůj vlastní jazyk“.

Koncept postkoloniálního přepisu implikuje také specifické zacházení s jazykem. Maryse Condé i Kamel Daoud píše francouzsky, tedy v jazyce bývalého kolonizátora, neváhají ho však deformovat a ohýbat, ať už na úrovni slov či stavby vět, „koneckonců země je posetá slovy, která už nikomu nepatří a s nimiž se setkáváme na průčelích starých obchodů, v zažloutlých knihách, ve tvářích anebo v té podivné hatmatilce, kterou vytváří dekolonizace,“ říká Daoudův vypravěč.

A oba autoři svorně odmítají návrh Gayatri Spivak, aby se někdo ujal vyprávění příběhu podřízených. Chápu totiž riziko, že marginalizovaní budou znovu kolonizováni situovaností toho, kdo by vyprávěl jejich jménem.

Autorka je romanistka.

Malala Andrialavidrazana: Figury 1889, Planisferio, 2015

Žít znamená překračovat bariéry

Rozhovor, který vznikl u příležitosti anglického vydání knihy La Migration des coeurs (Stěhování srdcí) spisovatelky Maryse Condé, se stočil k političnosti milostných příběhů, polyfonii karibského vyprávění, kolonialismu a ironii. Proč je transpozice klasického románu anglické literatury do karibského prostředí pro některé čtenáře tak šokující?

REBECCA WOLFFOVÁ

Knihy Maryse Condé La Migration des coeurs (Stěhování srdcí, 1995) je interpretací románu Emily Brontëové Na Větrné hůrce. Román Na Větrné hůrce je to, čemu se říká „klasika“; do svých patnácti let jsem ho četla nejméně šestkrát. Jak jste se s ním pracovala? V Karibiku je silná tradice takzvaného literárního kanibalismu. Spousta lidí to dělala přede mnou. Knihu Na Větrné hůrce jsem četla ve čtrnácti letech. Dostala jsem ji na předávání cen za to, že mi šlo psaní. Četla jsem ji v září, což je v Karibiku období dešťů. Ležela jsem na posteli ve své ložnici a byla jsem okouzlena. Přenesla jsem se do světa Emily Brontëové... a pak jsem všechno zapomněla. Náhodou jsem později v kině viděla filmovou adaptaci s Laurencem Olivierem. To oživilo mé vzpomínky z mládí, a tak jsem si román přečetla znovu a objevila, že v něm jsou i jiné významy než ten, který do něj chtěla vložit autorka. Je to příběh, který lze přesadit do jakékoli společnosti. Pár let nato jsem při vyučování objevila Jean Rhysovou, která napsala Širé Sargasové moře, nové zpracování Jany Eyrové. Pomyslela jsem si, že není tak zvláštní, že mě přitahuje Emily Brontëová. Protože sestry Brontëovy zjevně mají co říct karibským ženám, bez ohledu na barvu pleti, věk či na dobu, v níž žijí. A tak jsem se rozhodla, že vytvořím novou verzi románu. Ale trvalo mi nejméně dalších pět let, než jsem skutečně začala. Můj manžel je totiž Angličan a šokovalo ho, když jsem mu svůj mlhavý záměr sdělila. Neviděl žádnou spojitost mezi Karibikem a dílem Brontëové. Chtít přepracovat její mistrovské dílo mu připadalo jako svatokrádež. Takže jsem se dalších pět let rozhodla – a když jsem si nemohla pomoci, dala jsem se do psaní.

Svatokrádež?

Ale já to úplně chápu. Je to mistrovské dílo a v Anglii ho tolik milují. Když jsem propagovala knihu v Anglii, byli jsme například v muzeu v Haworthu, rodišti Emily Brontëové. Lidé si mě přišli poslechnout, ale když tam seděli a dívali se na mě, viděla jsem v jejich očích něco jako... ne strach, ale šok. Co s tím textem dělá? Jak si dovoluje na něj sáhnout?! Skutečně jsem je musela přesvědčit, že nejde o žádnou neúctu k Brontëové, že naopak vzdávám poctu jejímu uměleckému mistrovství.

Je to jiný způsob, jak lidem říct, že bychom neměli stavět bariéry mezi rasami, myšlenkami a podobně. Všichni říkají: Ale proč jste si zvolila anglický román? Proč ne francouzský? Proč ne africký? Jako kdybychom neměli nikdy překračovat bariéry – přitom žít znamená překračovat je.

Váš román je ztělesněním přesně této ambivalence týkající se potřeby političnosti a všeho, co působí proti ní... Nedá mi to, abych nepřemýšlela o politických myšlenkách, politickém boji, politických zápasech. Ale před třiceti lety jsem byla přesvědčena, že výsledek boje bude příznivý – že dosáhneme osvobození a konce kolonialismu. Nyní vím, že jsme bojovali upřímně, statečně a že se nic nestalo... Dobrá, musíme se tomu postavit čelem. Aby to nebylo všechno zas tak smutné, pořád se věnuji tomu, co nazývám kulturní politickou činností. Například na Kolumbijské univerzitě, což je hrozně konzervativní místo, vyučuji ve francouzštině karibskou literaturu. Mluvíme o politice, o lidech jako Aimé Césaire. Přivádím tam spoustu hostů z Karibiku, kteří mají přednášky a pořádají konference, přestože si uvědomují, že bez konkrétního plánu nemůžu dosáhnout žádných politických cílů... Ale snažím se zůstat aktivní. Ne že bych jenom seděla ve svém bytě, psala romány a chodila do kina.

V jiném rozhovoru jste řekla: „Otázky rasy a barvy pleti jsou pro mě nyní druhotné.“ To ve mně vyvolalo otázku: Co je prvotní? To prohlášení musíte zasadit do kontextu. Když jsem před lety jela do Afriky, rasa byla nejdůležitější věc ze všeho. Jela jsem tam, abych se setkala se svým lidem, abych našla svůj pravý domov. A když jsem se tam dostala, zjistila jsem, že ve skutečnosti s obyvateli Guiney nemám moc společného, protože pocházím z francouzského Karibiku. Takže na první místo stavím otázku kultury. Například teď když žiji v New Yorku, mám sociální styky hlavně s lidmi z francouzského Karibiku; mou přítelkyní je haitská spisovatelka Edwidge Danticatová. A možná vás překvapí, že někteří z mých nejbližších přátel jsou z Francie. Proč? Kvůli jazyku. Zjistila jsem, že jazyk není bezvýznamná věc, naopak je zásadní, aby se člověk mohl s druhým bavit ve svém vlastním jazyce. Možná řeknete: „Ale co váš manžel, který je přece anglofonní?“ Soukromý milostný vztah nemá nic do činění s teorií, kulturou nebo politikou. Je to něco, co se nedá vysvětlit, je to výjimka z pravidla. Některé věci prostě člověk musí v životě přijmout a pokusit se je smířit se svými ostatními názory.

Román La Migration des coeurs má mnoho vyprávěčů. Na Větrné hůrce je jedno z těch vyprávění, kde čtenář jasně vidí, jak autorka zachází s literárními prostředky – příběh začíná vyprávět služebná a vrací se z přítomnosti do minulosti. Ale ta služebná není sama součástí děje. Jenom slouží příběhu. Kdežto ve vaší knize se vyprávění ujímá mnoho různých hlasů; sluhové nebo děti, kteří v ději románu nehrají ústřední roli – a přesto slyšíme jejich příběh. Jednou jsem debatovala s jedním svým přítelem, spisovatelem z Martiniku, a přemýšleli jsme, co je nejdůležitější prvek, pokud člověk chce napsat karibský román – román, který člověk otevře a hned si řekne: „Aha, tohle pochází z Karibiku.“ On měl za to, že je to jazyk, že stačí dekonstruovat francouzštinu a používat hodně kreolských metafor a obrazů. Můj dojem byl, že k vytvoření karibského románu člověk musí zachytit samotnou strukturu narativní techniky. Musí najít karibskou techniku vyprávění příběhu, polyfonní techniku.

Polyfonní?

Musíte mísit kapitoly v první osobě a ve třetí osobě, ženské a mužské hlasy a zejména vmístit lidi, kteří jsou považováni za důležité – jako je pan de Linsseuil. Ale kdo toho ve společnosti, jako je ta karibská, ví o konstrukci společnosti a společenských detailech více než sluhové? Nikdo se jich nikdy neptá na názor, ale jsou tam, jsou to svědkové; to oni všechno vidí, to oni všechno zařizují. Karibský příběh by se jednoduše nedal odvyprávět bez odkazu na sluhy. Nezapomínejte, že jako černoška jsem koneckonců potomkyně otroků a že otroci vždy mlčeli, byli donuceni mlčet. Přesto věděli, že jsou skutečnými pány ostrova. Tímto způsobem jsem chtěla dát hlas svému lidu, který ho nikdy předtím neměl. Takže to byl umělecký a zároveň politický prostředek.

Je jasné, že rasová politika a vládnoucí hierarchie jsou na ostrovech nesmírně složité. Toto téma román rozehrává. Nyní na Guadeloupu směřujeme k pochopení ras a rasismu. Chápeme, že jsme multietnická společnost, v níž běloši, černoši, mulati a indiáni zformovali a zplodili jakousi sdílenou společnost. Ale ani ne před padesáti lety tomu bylo úplně jinak. Moje matka mi vyprávěla, že když chodila do školy, nemohla jako černošská dívka sedět vedle indiánského

nebo bělošského dítěte. Byla to segregovaná společnost. Tehdy na Guadeloupu byla barva pleti ukazatelem všeho. Znamenala vaši třídu, postavení, kulturu. Byla to společnost založená na nenávisti, opovržení, napětí. Žít v takové situaci asi bylo moc obtížné, moc bolestné. Krůček po krůčku jsme se na Guadeloupu a Martiniku pokoušeli najít způsob, jak překonat spory a sblížit se. Protože ty tři skupiny koneckonců vynalezly společný jazyk, kreolštinu, či náboženství, quimbois. Vynalezly tolik společných věcí. Bylo načase, abychom se pokusili najít konec toho válečného stavu. Nyní se mi zdá, že spějeme k míru.

Zajímalo by mě, co si myslíte o tom, že běloši a bílá kultura zřejmě mají touhu černou kulturu napodobovat, ať v hudbě nebo v jiných oblastech. A proč by ji neměli mít? Komunikace a výměna jsou koneckonců nezbytné. Nemyslím si, že by se člověk měl držet jen své vlastní kultury a svého vlastního dědictví. Jeden z mých přátel je známý haitský hudebník. Na poslední desce hraje něco jako brazilskou hudbu. Proč ne? Musíme si vypůjčovat od ostatních. Udělala jsem totéž – vypůjčila jsem si myšlenku od bělošské spisovatelky Emily Brontëové.

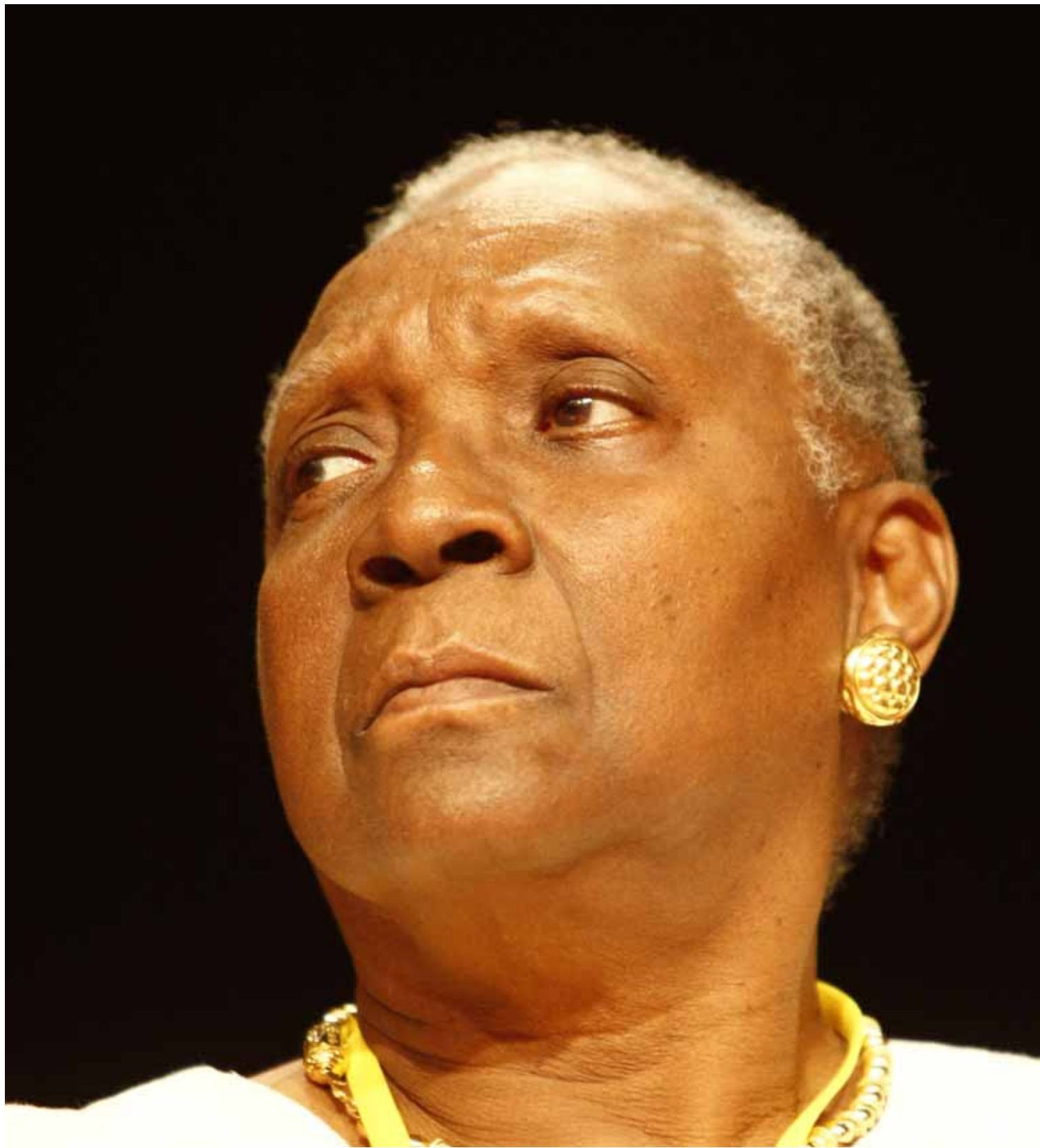
V souvislosti s literaturou Západní Indie jste prohlásila: „Černoši byli vždycky ukazováni jako oběti. A zároveň byli znázorňováni jako spontánní, citliví, v souladu s přírodou.“ Nyní jste napsala román, kde ve středu děje stojí esencialismus. Dělá to z vás velkou ironičku? V mých románech je vždy spousta ironie, ironického odstupu vůči domněle nezpochybnitelným myšlenkám, ale pokaždé se snažím najít skutečnost skrytou za všemi těmi klišé. Přejde mi, že jedním z nejlepších klišé, která máme v Západní Indii, je dělení na rasy nebo oddělení ras, představa, že každý z nás se chová podle pevně daného vzorce. Ano, je v tom hodně ironie.

Nebojíte se, že někteří čtenáři tu ironii nepostřehnou? To se určitě stane. Lidé nemají rádi ironii, zvlášť v Karibiku. Chtějí, aby spisovatelé mluvili vážně a říkali, co si doopravdy myslí. Nelíbí se jim, když tropí hlouposti. Když předkládají „falešné“ obrazy nebo „falešné“ myšlenky. Nelíbí se jim, když spisovatelé žertují. Takže pokud budete žertovat, je nevyhnutelné, že vás nepochopí a nebudou vás mít rádi.

A přesto žertujete...
A budu v tom pokračovat.

Váš román udržuje složitou a křehkou rovnováhu mezi romantickou tragédií – s osudem, krví, nehynoucí oddaností a magií ve zcela doslovném smyslu – a historicky věrným zachycením politického a společenského boje, v jehož rámci postavy rozehrávají tragédii zcela materiální povahy. Prohlásila jste: „Akt psaní je sám o sobě nadpřirozený.“ Uvažuji také o přítomnosti skutečné magie ve vašich knihách; je to síla, která se musí brát v potaz. Máte jako spisovatelka, jako aktivistka nebo jako myslitelka pocit, že se ve vás odehrává zápas mezi pověřivostí a racionalismem? Ano, ale nemám pocit, že by muselo jít o boj. Řekla bych, že když jste z Karibiku, tedy když jste kreolizovaný člověk, máte v sobě spoustu vlivů. Prochází vámi Afričan se svou magickou vědou, úctou k neviditelnému. Ale vychovali vás Evropané, takže si osvojíte některé jejich hodnoty. Uvědomíte si, že víra v magický realismus je víra v sociální realismus, v socialistický realismus. Vzhledem ke všem

S Maryse Condé o mísení tradic a literárním kanibalismu

Maryse Condé. Foto MEDEF

Maryse Condé, rodným jménem Maryse Liliane Appoline Boucolon (nar. 1937), je spisovatelka z ostrova Guadeloupe, píšící ve francouzštině. Hlavním námětem jejích knih je vyrovnávání se s dědictvím koloniální nadvlády. V roce 1975 získala na Sorbonně doktorát v oboru komparativní literatury a v roce 1976 napsala první román. Od roku 1995 je profesorkou frankofonní literatury na Kolumbijské univerzitě v New Yorku. V roce 2018 jí byla udělena Literární cena Nové akademie – poté, co Švédská akademie kvůli sexuálnímu a korupčnímu skandálu zrušila vyhlášení Nobelovy ceny za literaturu.

těmto vlivům to ve vašem nitru pořád vře. Věříte v to nebo ono a tato víra jako by protiřčila nějaké jiné, ale obě mohou ve vaší mysli existovat společně. Slova, jež vytváříte, jsou odrazem všech prvků, všech vlivů, které jsou ve vás. Převědete-li lidskou bytost na jedinou myšlenkovou nebo názorovou orientaci, je to banální. Být kolonizovaným má možná tu výhodu, že si uvědomíte, kolik vám toho patří: vaše tradice, něco, co pochází ze Západu, něco, co je vlastní oblasti, kde žijete – to všechno musíte smísit, pokud chcete najít vlastní výraz. Nevidím v tom žádný boj, vidím jen určitou složitost.

V knize Na Větrné hůrce všechno vychází z romantické představy o duši; Cathy v podstatě ze své vlastní vůle chradne a zemře. To se zdá být velmi podobné základům santeríe.

V Karibiku máme představu, že mrtví jsou pořád s vámi. Za běžných okolností je místnost plná mrtvých lidí, mých blízkých, kteří chtějí vidět, jak teď žiji, jak si v životě vedu. Ale nemůžu je vidět, nemám potřebnou schopnost, nejsem k tomu vycvičená. Někteří

lidé k tomu vycvičení jsou. Ti patří k tomu, co označujeme jménem santeríe nebo quimbois nebo vúdú, a kdybych využila jejich služby, mohli by sem klidně přijít a říct: „Ano, tady sedí vaše matka a dívá se na vás.“ Jde o to, že se pořád snažíme být ve spojení s dušemi lidí, které milujeme a kteří nás opustili. To je velmi karibská myšlenka.

Když jsem na začátku devadesátých let studovala na univerzitě, intenzivně jsem vnímala, jak se kolem karibské ženské literatury a marginalizovaných, utlačovaných komunit všeho druhu soustředí velký zájem a rozsáhlá akademická činnost. Dnes, kdy už stojím mimo akademický svět, mám dojem, že tento druh literatury byl tehdy v módě a že tahle móda možná do určité míry opadla.

Myslím si, že tuhle módní vlnu Kolumbijská univerzita vůbec nezažila. Kolumbijská univerzita – já ji mám ale jinak ráda – je velmi bělošské, konzervativní místo. Například byla jednou z posledních univerzit, kde vznikla katedra frankofonních studií. Frankofonní

literatura se tu začala učit teprve před čtyřmi lety, když jsem sem přišla já.

A všechny ty myšlenky politické korektnosti podle mě Kolumbijskou univerzitu vůbec nezasáhly. Na začátku jsme si všichni mysleli, včetně mých studentů, že dojde k jakémusi sjednocení kursů frankofonní literatury s katedrou afroamerických studií. Udělala jsem všechno pro to, abychom spojili síly, ale oni vůbec neměli zájem.

To je zvláštní, to by mi přišlo jako přirozené spojení.

Karibik je nezajímá, zajímají se o své vlastní, americké problémy – jako je zabití Amadoua Dialla. Lidé z Karibiku pro ně nejsou dost černí. Ale máme blízko k programu panafrických studií – s Ústavem afrických studií hodně spolupracujeme. Je to přirozené: Afroameričané mají své vlastní zájmy. Koneckonců jsou to v první řadě Američané, potýkající se s americkými bělochy.

Rozhovor byl původně publikován v časopise Bomb 1. července 1999. Z angličtiny přeložil **Jan Petříček**. Redakčně zkráceno.

Já Tituba, černá čarodějnice ze Salemu

Protagonistkou a zároveň vypravěčkou nejúspěšnějšího románu Maryse Condé, jehož český překlad připravuje nakladatelství Maraton, je černá otrokyně Tituba, která byla první odsouzenou v čarodějnických procesech v Salemu. Navzdory nejružnějším útrapám zůstává naživu a odhaluje hrůzy otrokářství i inkvizice.

Moji matku Abenu znásilnil anglický námořník jednoho dne roku 16** na palubě lodi *Christ the King*, plující k břehům Barbadosu. Narodila jsem se jako důsledek tohoto násilí. Jako důsledek zášti a opovržení.

V přístavu v Bridgetownu, kam loď po mnoha dlouhých týdnech doplula, si matčina stavu nikdo nevšiml. Koupil ji bohatý plantážník jménem Darnell Davis, dal za ni hodně peněz, protože jí určitě nebylo víc než šestnáct a byla krásná, pleť měla černou jako uhel a na vystoupělých lících jí jemné jizvičky vykreslovaly ornamenty kmenových značek. Zároveň s ní koupil ještě dva muže, také Ašanty, oběti válek mezi Fanty a Ašanty. Matku porídil pro svou ženu, kterou ničil stesk po Anglii a jejíž duševní i tělesný stav vyžadovaly soustavnou péči. Měl za to, že moje matka ji rozptýlí zpěvem, případně i tancem a dalšími kousky, jež podle jeho mínění negři rádi provádějí. Muže porídil pro svou prosperující plantáž cukrové třtiny a pole s tabákem.

Jennifer, manželka Darnella Davise, byla jen o něco málo starší než matka. Drsného manžela, za něhož ji provdali, nesnášela, po večerech chodil pít, ji přitom nechával samotnou a měl už celou smečku nemanželských dětí. Jennifer a moje matka se sprátelily. Obě byly koneckonců ještě děti, v noci je děsil řev velkých šelem a stínové divadlo sapanů, gir a vlnovců na plantáži. Usínaly spolu, matka se prsty probírala dlouhými prameny vlasů své společnosti a přitom jí vyprávěla příběhy, které v rodné vesnici Akwapim slychala od své matky. Přivola-la k jejich lůžku všechny síly přírody, aby k nim noc byla vlídná a vampýři z nich před úsvitem nevysáli všechnu krev.

Když Darnell Davis zjistil, že je moje matka těhotná, popadl ho vztek při pomyslení na spoustu liber šterlinků, které za ni utratil. Teď mu na krku zbude neduživá ženská, co nebude k žádnému užitku! Nevyslyšel Jenniferiny prosby a matku dal za trest Jaovi, jednomu z Ašantů, které koupil zároveň s ní. Navíc jí zakázal vkročit do svého domu. Jao byl mladý válečník a nehodlal se smířit s tím, že bude sázet, sklízet a na káře vozit do mlýna cukrovou třtinu. Dvakrát už rozžvýkal jedovaté kořínky a pokusil se tak zabít. Jen tak tak se ho podařilo zachránit a vrátit do života, který nenáviděl. Darnell doufal, že když mu dá družku, vrátí mu i chuť do života a investice do něj nevyjde nazmar. Toho červnového rána roku 16** na trhu s otroky v Bridgetownu neměl vůbec šťastnou ruku! Jeden z mužů zemřel. Druhý má sebevražděné sklony. A Abena je těhotná!

Matka vešla do Jaovy chýše chvíli před večerem. Ležel na lůžku, sklíčený, na jídlo neměl ani pomyslení a žena, o níž mu předem řekli, že přijde, ho zajímala pramálo. Když se Abena objevila, vzepřel se na lokti a zamumlal: „Akwaba!“

Pak ji poznal a vykřikl:

„To jsi ty!“

Abena se rozplakala. Tolik bouří se už přehnal nad jejím krátkým životem: vypálená vesnice, rodiče, jimž při snaze o obranu rozpárali břicha, znásilnění a teď surové odtržení od bytosti stejně jemné a zoufalé, jako byla ona sama.

Jao vstal, hlavou se dotýkal stropu, byl to totiž černocho vysoký jako jehlovec.

„Neplač. Ani se tě nedotknu. Neublížím ti. Nemluvíme snad stejným jazykem? Nemilujeme snad stejného boha?“

Potom shlédl na matčino břicho.

„To je páново dítě, co?“

Z Abeniných očí vytryskly ještě palčivější slzy hanby a bolesti.

„Ne, jeho ne! Ale je to dítě bělocha.“

Jak tam tak před ním stála s hlavou svěšenou, srdce Jaovi zaplavil nesmírný a něžný soucit. Připadalo mu, že ponížení téhle dívky

symbolizuje ponížení celého jeho poraženého, rozptýleného a v dražbě rozprodaného národa. Osušil jí oči.

„Neplač. Ode dneška je tvoje dítě moje. Slyšíš? A běda tomu, kdo by tvrdil něco jiného.“

Plakala dál. Zdvihl jí tedy hlavu a zeptal se: „Znáš příběh o ptákově, který se vysmíval listům palmy?“

Matka se pousmála.

„Jak bych ho neznala? Když jsem byla malá, byl to můj nejmilejší příběh. Matka mé matky mi ho večer co večer vyprávěla.“

„Moje taky... A ten o opici, která se chtěla stát královnou zvířat? Vylezla proto do vrcholku iroka, aby se před ní všichni kořili. Jenže pod ní praskla větev a ona se vyválela zadkem v prachu...“

Matka se smála. Smála se poprvé po mnoha měsících. Jao jí vzal ranec z ruky a položil ho do kouta chýše. Potom se omluvil:

„Je tady všude špina, protože jsem ztratil chuť žít. Život mi připadal jako špinavá kaluž, které je lepší se vyhnout. Teď jsi tu ale ty a všechno je jinak.“

Celou noc se vzájemně drželi v náručí jako bratr se sestrou, nebo spíš jako otec s dcerou, láskyplně a cudně. Uběhl týden, než se spolu milovali.

Když jsem se o čtyři měsíce později narodila, Jao s matkou zažívali štěstí. Smutné štěstí otroků, nejisté a ve stálém ohrožení, složené z téměř nehmotných střípků! Jao odcházel do polí v šest hodin ráno, s mačetou přes rameno se vřadil do dlouhého proudu mužů v hadrech, loudajících se po pěšinách. Matka mezitím na záhonu pěstovala rajčata, ibiškovce a další zeleninu, krmila neduživou drůbež a vařila. V šest večer se muži vraceli a jejich ženy se o ně staraly.

Matka oplakala, že nejsem kluk. Přišlo jí, že ženy čeká ještě bolestnější osud než muže. Aby unikly svému údělu, musejí se podřizovat vůli těch, kteří je drží v otroctví, a spát v jejich postelích. Jao byl naopak spokojený. Zakopal placentu pod vlnovcem, potom mě vzal do velkých, kostnatých rukou a čelo mi pomazal čerstvou kuřecí krví. Pak mě držel za nohy a představil mé tělo čtyřem světovým stranám. To on mi dal jméno Tituba. Ti-tu-ba.

Není to ašantské jméno. Když ho Jao vymýšlel, bezpochyby chtěl dokázat, že jsem dcerou jeho vůle a představitosti. Dcerou jeho lásky.

První roky mého života se nevyznačovaly ničím zvláštním. Byla jsem krásné miminko s buclatými tvářičkami, matčino mléko mi prospívalo. Později jsem se naučila mluvit a chodit. Objevovala jsem smutný a zároveň nádherný svět kolem sebe. Chýše z vysušeného bláta, které se temně tyčily proti nezměrné obloze, bezděčnou parádu rostlin a stromů, moře a jeho hořký zpěv o svobodě. Jao mi otáčel hlavu k nekonečné hladině a do ucha mi šeptal:

„Jednou budeme svobodní a na křídlech poletíme do naší rodné země.“

Potom mi třel tělo chumáčem suchých řas proti frambézii.

Ve skutečnosti měl Jao dvě děti, mou matku a mě. Pro matku byl totiž víc než milenec, byl jí otcem, zachráncem, útočištěm! Kdy že jsem zjistila, že mě matka nemá ráda?

Snad když mi bylo pět šest roků. Sice jsem „vyšla špatně“, což znamená, že jsem měla jen malinko narůžovělou pleť a jaksepatří kadeřavé vlasy, ale stejně jsem jí nepřestávala připomínat bělocha, který se jí zmocnil na palubě *Christ the King* uprostřed kroužku, jež kolem nich vytvořili oplzle přihlížející námořníci. Neustále jsem jí připomínala její ponížení a trápení. A tak když jsem se k ní vášnivě tiskla, jak to děti rády dělávají, odstrkovala mě. Když jsem jí kolem krku ovinula ruce, hned se z mého objetí vymaňovala. Poslechla, jen když jí to Jao nařídil:

„Vezmi ji na klín. Obejmi ji. Pohlad ji...“

Jejím odpíráním lásky jsem však netrpěla, Jao mě miloval za dva. Moje maličká ruka v jeho obrovské, mozolnaté dlani. Moje maličká noha v ohromné stopě po jeho chodidle. Mé čelo vtisknuté do prohlubně mezi jeho ramenem a krkem.

Život byl svým způsobem milý. I přes Darnellovy zákazy si muži večer osedlali tamtamy jako koně, ženy vykasaly sukně z hadrů a odhalily lesknoucí se nohy. Tancovaly!

Zároveň jsem však několikrát zhlédla i surové výjevy a mučení. Muži se vraceli zkrvavení, trup a záda poseté šarlatovými pruhy. Jeden z nich mi umřel před očima, zvracel fialovou pěnu, pohřbili ho pod vlnovcem. A pak se radovali, protože on už došel vysvobození, on už se vydal na zpáteční cestu.

Mateřství a zejména Jaova láska mou matku změnila. Byla z ní mladá žena, pružná a slézová jako vykvetlá třtina. Kolem čela si uvazovala bílý kapesník, zpod něhož se jí blýskaly oči. Jednou mě vzala za ruku a šly jsme paběrkovat jamy na políčko, které pán přenechal otrokům. Větrík popoháněl mráčky nad mořem, vymytá obloha byla jemně modrá. Barbados, moje země, je plochý ostrov. Nanejdvů se tam najde pár nízkých pahorků.

Vydaly jsme se po cestě klikatící se mezi širokem, vtom jsme zaslechly vzrušené hlasy. Byl to Darnell, spílal nějakému předákově. Když zhlédl matku, okamžitě změnil výraz. Tvářil se překvapeně a hned zas jako u vytržení, vykřikl:

„To jsi ty, Abeno? Vidím, že manžel, kterého jsem ti opatřil, ti jde moc k duhu! Pojd blíž.“

Matka ucukla tak prudce, že košík s mačetou a kalabasou plnou vody, který nesla na hlavě, spadl na zem. Kalabasa se rozpadla na tři části a její obsah se rozlil do trávy. Mačeta se ledově a vražedně zabodla do země, košík se dál kutálel po cestě, jako by chtěl utéct před tragédií, k níž se schylovalo. Zděšené jsem se za ním vrhla do prachu a nakonec ho dohonila.

Když jsem se vracela k matce, opírala se zády o kmen giry a těžce oddechovala. Darnell stál ani ne metr od ní. Svlékl si košili, rozeplnul kalhoty, objevilo se bílé spodní prádlo, levou rukou si šmátral kolem přirození. Matka se na mě podívala a vykřikla:

„Mačetu! Podej mi tu mačetu!“

Poslechla jsem, jak nejrychleji jsem dovedla, utlýmá rukama jsem jí podala ohromnou čepel. Matka zasadila dvě rány. Bílá lněná košile pomalinku rudla.

Matku oběsili.

Viděla jsem, jak se její tělo otáčí na nízké větvi vlnovce.

Spáchala neomluvitelný zločin. Vztáhla ruku na bělocha. Přitom ho nezabila. V rozčilení mu jen nešikovně rozsekla rameno.

Matku oběsili.

Všichni otroci museli být u popravy. Poté, co se zlomeným vazem vypustila duši, se ze všech prsou vydral odbojný a vzteklý zpěv, jež předáci umlčeli silnými ranami bejkovce. Schovala jsem se nějaké ženě pod sukně a cítila v sobě jako lávu tvrdnout pocit, který ve mně už měl zůstat navždy, směsici hrůzy a smutku.

Matku oběsili.

Když se její tělo otáčelo v prázdnu, našla jsem v sobě sílu a drobnými krůčky poodešla, sedla si na bobek a nekonečně dlouho zvracela do trávy.

Jaa za zločin spáchaný jeho ženou potrestal Darnell tím, že ho prodal plantážníkovi jménem John Inglewood, jenž bydlel na druhé straně Mount Hillaby. Jao tam však nikdy nedošel. Cestou se mu podařilo vzít si život tím, že spolkl jazyk.

Mě Darnell vyhnal z plantáže, bylo mi nece-lých sedm. Bývala bych umřela, ale zachránila mě solidarita mezi otroky, která jen vzácně nefunguje.

Maryse Condé

Ujala se mě jedna stařena. Považovali ji za blázna, viděla totiž, jak po mučení umřel její druh a oba synové, obvinění z podněcování vzpoury. Ve skutečnosti skoro nežila v našem světě, byla neustále s nimi, dokázala do krajnosti rozvinout svůj dar navazovat styk s neviditelnými. Nebyla Ašantka jako moje matka a Jao, ale Nagojka z pobřeží, jmenovala se Jetunde, což v kreolštině zní Man Jaja. Lidé se jí báli. Ale kvůli její moci a schopnostem za ní chodili až zdaleka.

Začala tím, že mě vykoukala v lázni, v níž plavaly smrduté rostliny, vodu mi nechávala stékat po končetinách. Potom mi dala vypít lektvar dle svého receptu a kolem krku mi uvázala náhrdelník z malých červených kamínek.

„Budeš v životě trpět. Moc. Moc.“

Z těch slov, vyslovovala je klidně, skoro až s úsměvem, mě polévala hrůza.

„Ale přežiješ!“

To mě nijak neutěšilo! Ovšem ze shrbené, vrásčité osoby Man Jaji vyzařovala taková autorita, že jsem si netroufla odporovat.

Man Jaja mě naučila znát byliny.

Ty, které navozují spánek. Ty, které hojí rány a vředy.

Ty, po nichž se zloděj přizná.

Ty, které uklidní epileptiky a uvedou je do stavu blahodárného odpočinku. Ty, které na rty zuřivců, zoufalců a sebevrahů přivedou slova naděje.

Man Jaja mě naučila rozumět větru, když se zvedá a sbírá síly nad chýsemi, jež se chystá rozdrtit.

Man Jaja mě naučila znát moře. Hory a pahorky.

Naučila mě, že všechno žije, všechno má duši i dech. Že všechno si zaslouží úctu. Že člověk není pán, který by projížděl na koni svým královstvím.

Jednou odpoledne jsem usnula. Bylo období sucha. V palčivém horku se z úst otroků pracujících s motykami či mačetami nesl ztrápený, monotónní zpěv. Uviděla jsem svou matku, vůbec ne ztrápenou a vykloubenou loutku otáčející se v listoví, nýbrž zkrášlenou barvami Jaovy lásky. Vykřikla jsem:

„Maminko!“

Přišla ke mně a vzala mě do náruče. Bože! Jak měla hebké rty!

„Odpusť mi, že jsem myslela, že tě nemám ráda! Teď už jsem sama v sobě prohlédla, teď už tě nikdy neopustím!“

Unesená štěstím jsem křičela:

„A Jao! Kde je Jao?“

Ohlédla se.

„I on je tady!“

A viděla jsem Jaa.

Utíkala jsem o tom snu povědět Man Jaje, zrovna loupala kořínky k večeři. Prohnaně se usmála:

„Tak ty si myslíš, že to byl sen?“

Zůstala jsem zaražená.

Od té doby mě Man Jaja zasvěcovala do vyššího poznání.

Mrtví umírají jedině tehdy, zemřou-li v našem srdci. Když je vroucně milujeme, když uctíváme jejich památku, když jim na hrob nosíme pokrm, které měli zaživa rádi, když pravidelně rozjímáme, abychom se mohli v duchu spojit se vzpomínkami na ně, potom žijí dál. Jsou tady, všude kolem nás, lační po pozornosti, lační po náklonnosti. Stačí pár slov, a přijdou za námi, přitisknou se k nám neviditelným tělem, nedočkaví, kdy už nám budou moci prospět.

Ovšem běda tomu, kdo je rozzlobí, protože nikdy nepromíjejí a nesmiřitelnou záští pronásledují každého, kdo je, byť nedopatřením, urazí. Man Jaja mě naučila modlitby, litanie a smírná gesta. Naučila mě proměnit se v ptáka na větvi, ve hmyz v suché trávě, v žabu kvákající v bahně řeky Ormonde, kdykoli si budu chtít odpočinout od podoby, jež mi byla dána

při narození. Ale především mě naučila obětovat. Krev a mléko, základní tekutiny. Naneštěstí však jen pár dní po mých čtrnáctých narozeninách její tělo podleгло zákonu druhu. Do země jsem ji ukládala bez pláče. Věděla jsem, že nejsem sama, že se u mě střídají a pozor na mě dávají tři stíny.

V té samé době Darnell prodal plantáž. Pár let předtím mu manželka Jennifer zemřela při porodu neduživého, pobledlého syna, kterého pravidelně schvacovaly horečky. Navzdo-

se šťovíkem a azalku se sírovkou. Připravovala jsem léčivé látky a lektvary, jejichž účinky jsem zesilovala pomocí zaklínadel.

Večer se mi nad hlavou natáhla fialová obloha ostrova jako veliký kapesník, přes nějž začínaly, jedna po druhé, zářit hvězdy. Ráno si slunce přiložilo dlaně k ústům a vyzývalo mě, ať se jdu toulat s ním.

Žila jsem daleko od lidí, hlavně od bílých lidí. Byla jsem šťastná! To vše se mělo, želobu, změnit.

Setkání s mými bratry a sestrami mělo vážné důsledky. Od toho dne jsem chodila k plantážím, abych všem ukázala svou pravou tvář. Titubu měli mít všichni rádi!

Pomyšlení, že naháním strach, já, která ve svém nitru cítila jen něhu a soucit! Jak bych bývala ráda pustila vítr ze řetězu, jako psa u boudy, aby odnesl až za obzor bílá obydlí pánů, jak ráda bych poručila ohni, aby rozvil plameny, rozžhavl vše doruda a očistným požárem strávil celý ostrov! Takovou mocí

Theodore R. Davis: Dražba otroků na Jihu, 1861

ry mléku, kterým ho kojila otrokyně, donucená kvůli němu odložit vlastního syna, se zdálo, že je zaslíbený hrobu. V Darnellovi se probudil otcovský pud a kvůli svému jedinému bílému potomkovi se rozhodl vrátit do Anglie a pokusit se ho tam vyléčit.

Nový majitel, i když to nebylo běžné, koupil půdu bez otroků. Ty odvedli se spoutanýma nohama a s provazem kolem krku do Bridgetownu, kde měli nalézt kupce a poté se rozptýlit do všech koutů ostrova, synové odtržení od otců, dcery od matek. Nepatřila jsem už Darnellovi, na plantáži jsem se jenom přižívovala, a tak jsem se nestala součástí smutného průvodu, který se odebral na tržiště s otroky. Zнала jsem jeden kout u řeky Ormonde, nikdo tam nechodil, byla tam jen bažinatá půda, nevhodná k pěstování cukrové třtiny. Úplně sama, vlastníma rukama jsem si tam postavila chýši a vyzdvihla ji na kůly. Trpělivě jsem obdělávala pásy půdy, ohradila si zahrádku, v níž brzy zrály všechny možné druhy rostlin, které jsem sázela rituálním způsobem, s ohledem na vůli slunce a vzduchu.

Dnes už vím, že to bylo nejšťastnější období mého života. Nikdy jsem nebyla sama, mí neviditelní byli totiž se mnou, aniž mi kdy svou přítomností působili tíseň.

Man Jaja dokončila část mého vzdělávání, jež se týkala rostlin. Pod jejím vedením jsem si vyzkoušela odvážná křížení, snoubila jsem mučenku s býčí švestkou, jedovatý mombín

Jednoho dne silný vítr převrhl kurník, v němž jsem chovala drůbež, a já se musela vydat hledat své slepice a krásného kohouta s šarlatovým krkem. Dostala jsem se přitom daleko za hranice, které jsem si vytyčila.

Na křižovatce jsem potkala otroky, kteří táhli káru se třtinou do mlýna. Moc smutná podívaná! Oblíčeje bez výrazu, hadry v barvě bláta, ruce a nohy vyhublé, vlasy narudlé ze špatné stravy. Do vozu byl zapřažený asi deseti-letý chlapec, pomáhal svému otci a tvářil se zachmuřeně a uzavřeně jako dospělý, který už v nic nevěří.

Když mě viděli, všichni hbitě skočili do trávy, klekli si a zvedli ke mně pultucet párů uctivých a zároveň zděšených očí. Zůstala jsem jako opařená. Co za pověsti se o mně šíří?

Jako by se mě báli. Ale proč? Neměli by mě spíš litovat, dceru oběšené matky, která žije v odloučení mezi močály? Pochopila jsem, že za tím stojí zejména mé soužití s Man Jajou, které se stranili. Proč? Man Jaja přece používala své nadání ke konání dobra. Neustále a jenom dobra? Přišlo mi nespravedlivé, že pociťují hrůzu. Měli mě přece uvítat radostným křikem! Předestřít mi své neduhy, které bych co nejlépe vyléčila. Byla jsem stvořená, abych utěšovala, ne abych vzbuzovala děs. Vrátila jsem se smutně domů a na slepice ani na kohouta, kteří se tou dobou muse- li producirovat v trávě u hlavních cest, jsem už nemyslela.

jsem však nevládla. Jediné, co jsem dokázala dát, byla útěcha.

Otroci si na mě pomalu zvykali a přicházeli až ke mně, nejprve nesměle, později s větší důvěrou. Chodila jsem do chýší utěšovat nemocné a umírající.

Z francouzského originálu **Moi, Tituba, sorcière...**

Noire de Salem (Mercure de France, Paříž 1986) přeložil **Tomáš Havel**.